

BESZÁMOLÓ AZ MTA BOTANIKUS KERTJE ÉS GEOBOTANIKAI LABORATÓRIUMA MUNKÁJÁRÓL

ZÓLYOMI BÁLINT lev. tag

Elhangzott az MTA Biológiai Csoportjának 1958. évi nagygyűlésén

I.

Az MTA Botanikus Kertje és Geobotanikai Laboratóriuma Vácrátóton 1952-ben alakult, mint akadémiai intézet.

Többszörös átszervezés után, alapos megvitatás és megfontolások alapján feladata ma egyrészt az MTA távoli perspektívájában szereplő Központi Botanikus Kert előkészítése, másrészt a geobotanikai kutatás vitele.

Az Intézet fő kutatási témája a növénytársulások cönológiai és ökológiai vizsgálata és az erdő- és mezőgazdasági növényföldrajzi térképezés. A biocönológiai kutatások a mező- és erdőgazdaság fejlesztését jelentős mértékben segítik elő. A cönológiai alapvető törvényszerűségek tisztázása, a növénytársulások területi eloszlása törvényszerűségeinek megállapítása és a típusok feltérképezése nélkül ma már nem képzelhető el az erdő-, a rét-, a legelőművelés és javítás, a biológiai gyomirtás további fejlesztése. Az eddigi elvi eredmények máris nagymértékben járultak hozzá különösen az erdőtipológia hazai kialakításához. A homokfásítás, kopárfásítás, erdőművelés és rendezés, hullámtéri fásítás végrehajtásában, a biológiai gyomirtásban az eredmények már a gyakorlatba is kezdenek átmenni.

Nemzetközi viszonylatban ezen a téren előre vagyunk éppen azért, mert a Vácrátóton már előbb rendezett 10 napos *Geobotanikai Symposion* (1949) és a kéthetes „*Erdő- és mezőgazdasági növényföldrajzi térképezési tanfolyam*” (1950), továbbá a későbbi akadémiai vitaülések tervszerűen kidolgozták az alapelveket és előkészítették, koordinálták az országos kutatásokat. Sikerült a vezető szovjet erdő- és réttipológia elvi alapjait hazai viszonyainknak megfelelően alkalmazni. De ezen túlmenően a tájrendezésben, a művelési ágak ésszerű, a további talajpusztulást megakadályozó elosztásának kialakításában is szerepet kell játszania a további kutatási eredményeknek. Az erdő- és mezőgazdasági üzemi térképek méretében folyó, 1952-ben beindított növényföldrajzi térképezés továbbfejlesztése szükséges.

A Botanikus Kert

A Magyar Tudományos Akadémia vácrátóti Botanikus Kertjének építése komolyabb mértékben tulajdonképpen az 1953. évvel kezdődött, amikor dr.

Ujvárosi Miklós áthelyezésével együtt Debrecen—Pallag agrárbotanikus-kerti anyaga is Vácrátótra került. Ekkor kezdődött a kert szélesebbkörű külföldi magcserekapcsolatainak kiépítése is. 1954 folyamán létesült a fejlődéstörténeti növényrendszer és megindult a fás növények nagyobb mérvű szaporítása is.

1954 óta, a nagyon szűk anyagi és személyi ellátottság ellenére, rohamosan fejlődött a kert és ma már nemcsak itthon számít a hasonlíthatatlanul legnagyobb botanikus-kerti gyűjteménynek, hanem a külföldi kertek között is a nagyobb gyűjtemények között szerepel.

Valójában a kert mint az új Központi Botanikus Kert (KBK) előnevelő létesítménye kezdődött. Mikor 1954-ben mindinkább nyilvánvalóvá vált, hogy a KBK építésének megkezdése hosszabb időre eltolódik, arra törekedtünk, hogy addig is amíg annak megvalósítása gyakorlati formát ölthet, Vácrátóton építsünk ki olyan botanikus-kerti gyűjteményt, amely mind országosan, mind nemzetközileg fennálló hiányt pótol és az MTA tekintélyének is megfelel. A kertnek ez a helyzete, a rendelkezésre álló, kitűnő adottságokkal rendelkező, de elhanyagolt 42 holdas park területe és a szűkös anyagi és személyi ellátottság szabták meg a fejlődés irányát. Az alapul szolgáló park romos, elgyomosodott területeinek rendbehozásával párhuzamosan, az első esztendőben igen nagymérvű légyszárú növény szaporítással súlypontosan a *fejlődéstörténeti rendszer* kiépítésére került sor. A rendszertani gyűjtemény a kert addig legelhagyottabb területén, mintegy 2,5 kat. holdon épült ki, a legmodernebb rendszertani elgondolásoknak megfelelően, a *Soó*-rendszer alapján. Mint ilyen felfogású modern rendszer nemcsak itthon, hanem külföldi viszonylatban is a legelső létesítmény volt és róla az ittjárt külföldi szakemberek is elismerőleg nyilatkoztak, sőt hasonló rendszer létesítéséhez mintaként tanulmányozták. Ma a rendszer területén mintegy 98 családba tartozó, közel 5000 növényfaj található, részben évelő, részben egy-két éves, a Földkerekség minden tájáról származó növények.

Ezzel párhuzamosan szaporítottuk a fa- és cserjefajokat, amelyek továbbnevelésére 1954-ben faiskolákat létesítettünk. A fás növények szaporításának ütemét különösen az elmúlt két évben fokoztuk. Ma már a kiültetésre alkalmas, előnevelt fa- és cserjeanyagból a kert területére több száz faj több ezer példányát ki is ültettük, egyrészükért pedig a hazai dendrológiai gyűjteményekkel való csere révén értékes, akklimatizált anyaghoz jutottunk. A faiskoláinkban levő, vagy kiültetett fa- és cserjeanyagunk ma fajszámban túlhaladta a legnagyobb hazai dendrológiai gyűjteményeket is, mert az idei felmérés alapján 1300 fa- és cserjefajnál többet nevelünk különböző fejlettségű, igen változatos, sok ritkaságot tartalmazó anyagában.

A kert területén régebben kialakított, nagy kiterjedésű sziklacsoportok tették indokolttá a sziklakerti növényanyag szaporítását. Bár a sziklakerti elbuzótosodott területeket kitisztítottuk, és most már a növényanyag is

rendelkezésre áll, azok betelepítését még nem végeztük el, mert az átépítéshez szükséges költségfedezet hiányzik. 1000-nél jóval több fajt számláló sziklakerti gyűjteményünk tehát egyelőre részben a szaporító telepen, részben az annak közelében létesített és a továbbszaporítás célját szolgáló sziklakerti gyűjteményben található.

A botanikus kert létesítése első időszakában dr. Pénzes Antal megkezdte a park különböző részein a hazai tájak növényeinek, elsősorban erdei növényfajainak betelepítését. Bár a betelepített növényfajok egy része nagyon jól megtelepedett, ezt a munkát az utóbbi években több gátló körülmény miatt továbbfolytatni nem tudtuk. Annak folytatása pedig igen szükséges és kívánatos, mert egy botanikus kertnek mindig elsődleges feladata marad a hazai flóra begyűjtése és a hazai vegetáció megfelelő demonstrálása is. A hazai növényföldrajzi csoportok telepítésének a közeljövő feladatai közé kell tartozni. Ugyancsak a jövő feladata a már meglévő gyűjteményből a gyakorlati felhasználást mutató csoportok kiépítése is.

Megfelelő üvegház hiányában évekig nem kerülhetett sor az üvegházi gyűjtemény felállítására, ami nélkül pedig egyetlen botanikuskeri gyűjtemény sem lehet teljes. A rendelkezésre álló kis teletetőház még a teletetésre szoruló növényanyag elhelyezésére és a szükséges szaporítások elvégzésére is szűknek bizonyult. Csak múlt év végén kezdhettük meg — igen nagy erőfeszítéssel — a korszerű üvegház építését, amit ebben az évben folytattunk tovább. Üvegházi növényanyagunk szaporítására tehát csak most kerülhetett sor és bár az is 1000-nél lényegesen több fajt tartalmaz, még nagyon a fejlődés kezdetén van, megfelelő elhelyezést is csak az építkezés befejezése után kaphat.

Kertünk fokozatosan fejlesztette ki és bővíti ma is a nélkülözhetetlen alapul szolgáló külföldi magcserekapcsolatát. 1954 óta nyomtatott magcserekatalógust ad ki, amely kiállításában azóta évről évre azonos, de tartalmában folyton bővül. Az elmúlt évben már 2825, a kertben élő növényfajról gyűjtött magvat tartalmazott és a legnagyobb kertek katalógusaival vetekeedett. Magcserekapcsolatunk ma már a Dél- és Közép-Amerikai államok kivételével (innen csak 2—3 állandó cserésünk van) a Földkerekség minden országával kielégítő. 280 külföldi kerttel és intézménnyel állunk magcserekapcsolatban. Az elmúlt években már nemcsak mi kértünk évenként 6—7 ezer magmintát cserepartnereinktől, hanem azok is igényeltek tőlünk 7—8 ezret.

Hazai kapcsolataink a többi botanikus kerttel, gyűjteménnyel és a mezőgazdasági kutató és kísérleti intézményekkel szintén jók.

A kert a rossz közlekedés miatti eléggé elzárt helyzetében is teljesíti oktató—nevelő feladatát. Az általános és középfokú iskolák tanulni vágyó látogató csoportjain kívül, a különböző egyetemi és főiskolai csoportok is rendszeresen látogatnak el Vácrátótra. A növényszeretők és természetkedvelők népes táborából is mind többen jönnek, akár egyenként, akár csoportos látogatások formájában, nemcsak Budapestről, vagy a közelebbi városokból,

hanem az ország távolabbi vidékeiről is, különösen amióta a napilapok és a rádióhíradások többször foglalkoztak a kerttel.

A vácrátóti Botanikus kert már komoly gyűjtemény nemzetközi viszonylatban is, hiszen kereken 8000 növényfajt tartalmaz. Az anyag további elrendezése, elhelyezése, különböző csoportok kiépítése azonban még a jövő feladata.

*

(A közlemény II. részét — technikai okok miatt — a III. kötet I. számában közöljük).